

„Fontosnak tartom a közvetítést”

TÓTH MARCELL BESZÉLGETÉSE PENKE OLGÁVAL

– *Amikor valaki idegen nyelvvvel foglalkozik, mindig felmerül a klasszikus kérdés: hogyan jegyezte el magát az adott nyelvvvel? Mikor volt az a pillanat, amikor azt érezte, hogy a franciával szeretne foglalkozni? Az életrajzát böngészve úgy láttam, egy másik út is Ön előtt állt: egy ideig könyvtárosként dolgozott a József Attila Tudományegyetemen.*

– A véletlenek alakítják az ember életét. Dombóváron jártam gimnáziumba, ahol abban az egy osztályban indult francia, ahova én kerültem. Ugyanis akkor érkezett egy franciatanár, aki hamarosan el is ment. Abból az osztályból öten lettünk franciatanárok. Habár csak helylyel-közzel volt tanárunk, mégis valahogy felébresztették bennünk azt a vágyat, hogy a franciával foglalkozzunk. Ezzel a háttérrel, de gyenge tudással jelentkeztem a francia szakra. Mellette magyar szakos akartam lenni: ma is úgy érzem, hogy a magyar irodalomról szóló munkáim éppen olyan fontosak, mint a franciáról írottak. Azonban nem vettem fel első évben Budapestre. A következő egy évben tanultam meg jól franciául a fővárosban: mindenféle iskolákba jártam, sokat olvastam, készültem. Végül Szegedre felvételiztem, ide már maximális pontszámmal kerültem be. Itt, az egyetemen köteleztem el magamat végleg, Illyés Gyula és a francia irodalom kapcsolatáról írtam a szakdolgozatomat. Valahogy a komparatiztika benne van a fejemben: szeretem a két kultúra kapcsolódási pontjait vizsgálni.

– *A két kultúra kapcsolata évszázados történet – már az Árpád-kortól kezdve létezik, elég csak a kettős keresztre, avagy más néven a lotaringiai keresztre gondolnunk. Hogyan látja, most milyen hatással van a francia kultúra a magyarra?*

– Rengeteg a történeti kapcsolódási pont. Voltaire 1760-ban arról írt, hogy Magyarországnak nagyon érdekes a helyzete az európai államok között. Ebben az évszázadban a francia kultúra mélyen érintette a magyar gondolkodást, irodalmat, filozófiát. Szokták is az École Française, a Francia Iskola tagjainak nevezni Bessenyei Györgyöt és bécsi társait. Kicsit egyoldalú kapcsolat volt, mert a magyarok jobban vonzódtak a franciákhoz, mint fordítva. Ez megmaradt egészen Illyés Gyuláig, aki a *Hajszálgyökerek* című könyvében beszél a magyarok franciák iránti vonzódásáról.

– *Ma mit lát egy francia Magyarországon? Feltettem a kérdést Ablonczy Balázsnak és Pálffy Miklósnak, és ők azt mondták, keveset tudnak rólunk, és ezért nem kell rájuk haragudni.*

– Egyetértek. A franciáknak ma is egy vagyunk a sok közép-európai népből, nem is mindig tudja az átlag francia, hogy hol helyezkedik el Magyarország.

Régen sem volt ez másképp. 2018 nyarán a *Voltaire a Rajnától a Dunáig* című konferencián vettem részt, ahol a magyar vonatkozásokról beszéltem. Arról, hogy a XVIII. században hogyan jelent meg a magyarok számára Franciaország, és hogy a franciák számára is valamennyire Magyarország. Montesquieu azt mondta, azért jön el Pozsonyba, a diétára, hogy lássa az archaikus társadalmat, mert itt még megvan a feudalizmus. Voltaire eközben a lengyel nemesi köztársaságot kritizálta. Akkoriban a lengyeleket és a magyarokat hasonlóan ítélték meg.

– Miből látható Voltaire vagy Montesquieu hatása egy-egy magyar felvilágosodás kori szerzőnél?

– Elsősorban a fordításokból. Ezek a legérdekesebbek és a legizgalmasabbak. Az említett konferencián az utóbbi négy évben megtalált kéziratos Voltaire-fordításokról beszéltem, amelyek eddig valahol rejtőzködtek, és most a digitalizációval bekerültek a katalógusokba. Találtam a Széchényi Könyvtárban, Szegeden, Sárospatakon, Debrecenben olyan fordításokat, amelyekről korábban senki nem tudott. Ezeket nem Bessenyeieék fordították. Nem ismerjük mindig a fordító nevét, de nagyon szép és értő fordítások.

– A francia forradalom okozott törést a „Párizsra vessük szemünket” hozzáállásban?

– Okozott. Egyrészt maga a forradalom, másrészt a Martinovics-féle összeesküvés. Laczkovics periratában szemére hányják Voltaire-fordítását. Őz Pált is lehetne említeni, akinél megtaláltak egy kötetet Raynal abbétól, ami bekerült a bűnlajstromába. Ezek koholt perek voltak. Akinél nem találtak mást, mint azt, hogy szabadműves, még hozzátették, hogy például tiltott könyvet tart, és ez már elég volt ahhoz, hogy elítéljék, majd elvigyék Kufsteinbe.

– Kicsit visszakanyarodnék napjainkra. Helyesebben részben az előző századra is. Olvastam, hogy ugyan itthon kutatott, de mellette már a nyolcvanas évektől kezdve tagja volt a Diderot Társaságnak. Hogyan fogadták, fogadják be a köztes-európai, akkori szocialista, most már posztoszocialista térségből érkező kutatókat? Hogyan tekintenek a francia egyetemi oktatók, kutatótársak Önökre?

– Nagyon szeretnek bennünket. Igaz, a szocializmus mást jelentett nálunk és náluk, ami miatt úgy látták, hogy mi nagyobb affinitással bírunk a materializmus és más hasonló gondolatok iránt. A francia kutatók partnernek tekintenek minket, kellemes a közös munka, mindig örömmel vállalják velünk. Azt gondolom, hogy a magyar kutatóknak jó helyük van a világban.

– Hosszú évtizedek óta működik Szegeden Francia Tanszék. Ön szerint mit látnak Szegedben az ide érkező francia oktatók? Milyen város Szeged számukra?

– Meggyőződésem, hogy Szegedet befogadó városnak gondolják, és ezt mindig mondják is. Kifejezetten jól érzik itt magukat. Kedvelik ezt a szép, szecessziós várost. A hallgatók meghallgatják őket, odafigyelnek rájuk, motiváltak és érdeklődőek. Ide nagyon szívesen jött minden meghívottam, és mindig azt mondták, hogy ez volt az egyik legkellemesebb útjuk. Budapesten úgy érzik, hogy elvesznek a sok programban, itt azonban hasznosak lehetnek, és szívesen adják át az ismereteiket. Kiváló példa erre a doktori képzés, és azon belül a két témavezető doktori hallgatók. A hallgató mellett egyaránt ott áll a magyar és a francia témavezető, megbízunk egymásban, nincs rivalizálás.

– Azonban jelentősen eltér a két egyetemi rendszer: teljesen mások a követelmények. Már az látványos különbség, hogy Franciaországban 400 oldalas a doktori értekezés, míg hazánkban 150–200.

– Mindig találtam olyan hallgatókat, akik alkalmasak, nyitottak voltak erre. Tisztázni kellett azonban, hogy mások a követelmények Franciaországban és Magyarországon, és mindkettőnek meg kell felelni. Nagyon nagy rugalmasság szükséges a részünkről, de mindig nyitott kapukra találtam. Például egy ideig büntették nálunk, ha az előírt terjedelmet túllépte a disszertáció. De sosem lett ebből probléma, mindig sikerült megegyezni az adminisztrációban illetékes kollégákkal.

– *Hogyan kezdődött az együttműködés a francia vagy éppen más nemzetiségű kutatókkal? Mikor lett a meghívásokból, konferenciákból valódi közös munka?*

– Az én esetemben a nemzetközi konferenciákkal indult. 1984-ben Mátrafüreden vettem részt a Felvilágosodás-konferenciák egyikén, ahol előadást tartottam Raynal abbé *A Két India Története* című munkájának magyar hatásáról, amelyet az első jelentős gyarmatosítás-történetnek tartanak. A nemzetközi konferencián tartott előadásom alapján hívtak meg először külföldi konferenciára. Azután a konferencia előadásai jelentős tudományos kiadványokban jelentek meg. Valahogy így kezdődik minden. Az ember szép lassan belekerül a nemzetközi vérkeringésbe, majd jönnek a lehetőségek, amikor vagy ki lehet térni az együttműködés elől, vagy akár ígent is mondhatunk rá. Az utóbbi döntés sok, de örömteli munkát jelent.

A nemzetközi folyóiratokba is hasonlóan lehet bekerülni. Amikor megjelent Magyarországon Diderot-ról egy tanulmánykötet, könyvismertetést írtam róla franciául, és elküldtem a leghíresebb francia Diderot-folyóiratnak, ahol megjelent a következő számban. Ezt nem is közöltem az érintett kollegával, aki húsz évvel később találta csak meg, és akkor köszönte meg levélben, hogy annak idején írtam a kötetéről. Több mint ötven könyvismertetést készítettem tudományos kiadványokról nemzetközi folyóiratok számára franciául, néhányat magyarul is hazai folyóiratokba, a külföldi szakirodalomról. Fontosnak tartom a közvetítést. Azért is megéri ez a munka, mert egy idő után a külföldi folyóiratok szerkesztői felkérlik az embert, hogy vállalja-e egy-egy könyv bemutatását. Ilyenkor elküldik ingyen a művet, így lett nekem is hatalmas könyvtáram a legmodernebb tanulmányokból, amelyekről a hallgatóimnak is tudok beszélni.

Meg kell még említeni az egyik legérdekesebb és legnagyobb energiát kívánó nemzetközi együttműködést, amely az Oxfordban Voltaire műveit megjelentető kritikai kiadásban való közreműködésem volt, 2009 és 2011 között. Voltaire világtörténetének (*Essai sur les mœurs*) három kötetében néhány fejezethez írtam jegyzetapparátust, elektronikus levelezésen keresztül. Érdemes sokat vállalni, elkötelezni magát az embernek, és időben, jó minőségben teljesíteni az ígért munkákat, így igazán gyümölcsöző kölcsönösen az együttműködés.

– *Elkötelezte magát tanszékvezetőként is a francia szak mellett. Milyen kihívást jelentett nemcsak tudományos munkában részt venni, hanem adminisztrációs vezetőként is működni?*

– Nem idegenkedem az adminisztratív munkától, mert szeretem logikusan elrendezni a dolgokat. Azért vállaltam a tanszék vezetését, mert azt gondoltam, hogy sokat tehetek érte. A franciaoktatás szerencsés időszaka jutott nekem. Akkor szüntették meg az orosz nyelv kötelező oktatását a középiskolákban. Az oroszstanárok átképzése miatt előfordult, hogy egy évben 200 hallgatónk volt, míg napjainkban csak 35-40-en vannak. Az oroszstanárok kitűnő hallgatók voltak, mert rendelkeztek már egy nyelvi diplomával, valamennyi alaptudással, és szerettek volna hamar diplomát kapni. Nagyon-nagyon jó tanszék volt a szegedi – mind a kollegák, mind a hallgatók tekintetében. Sokat lehetett pályázni: a nemzetközi TEMPUS-programban való részvételnek köszönhetően vettük meg a tanszék első számítógépeit. 1995-ben vezettük be a francia irodalom doktori képzést, amelynek programját én készítettem, és amelyhez akkor és azóta is találtam kiváló partnereket a tanszéki kollégákban, a hallgatókban és francia partneregyletemek oktatóiban.

Talán az a legszebb az életemben, hogy vannak olyan feladatok, amelyeket magányosan végezhetek, és olyanok is, amelyeket pedig csak közösségben lehet csinálni. A kutatás bor-

zasztó sok magányos munkát jelent: a könyvtárban, a szobában, a számítógép előtt. Viszont ennek köszönhetően egész másként oktat az ember, tudása autentikusabbá válik, és képes átvenni a hallgatókra, a kollégákra a mély megértés, a kutatás iránti lelkesedést. Fontos, hogy az ember, ahogy én szoktam mondani, „lássa a csillogó szemeket, amikor egy órára bemegy, vagy az óráról kijön”, mert ezért érdemes dolgozni.

– Jó néhány tanítványa vagy az ország, vagy a világ különböző részein dolgozik, esetleg éppen itt, a tanszéken. Mit adtak Önnek a tanítványai?

– Rengeteg élményt és örömet. A legutóbbi konferenciára is egy 25 éve végzett hallgatóm hívta fel a figyelmemet, akivel a repülőtéren találkoztam, és aki egy párizsi egyetemen dolgozik lektorként, ő beszélt a szervezőkkel, hogy feltétlenül hívjanak meg. A konferencia-előadás hamarosan megjelenik a *Revue Voltaire* lapjain. A magyarországi egyetemek tanszékein sok volt doktoranduszom tanít, de Amerikában is él egy hallgatóm, aki rendszeresen megírja, hogy most éppen mi jelent meg tőle, vagy éppen melyik könyvét mutatja be Magyarországon.

Sok szakdolgozatot vezettem, sikeres diákköri dolgozatok és doktori disszertációk témavezetője voltam. Az a taktikám, hogy ha egy hallgató hozzám fordul a témájával, akkor segíteni próbálok a legjobb tudásom szerint, de nem kötelezem arra, hogy az én témámmal foglalkozzon, hanem hagyom, hogy a saját elképzeléseit valósítsa meg. Ez nehéz és munkaigényes, viszont rettentő produktív, ennek köszönhetően sokat tanulok tőlük: doktori értekezések készültek a vezetésem alatt D’Argenson márkiról, Chateaubriand-ról, Diderot-ról, Montesquieu-ról, Voltaire-ről, Pascalról, La Rochefoucauld-ról. Ennyiféle témával nem foglalkoznék ilyen mélyen, ha nem lennének a hallgatóim.

Számomra az oktatás és a kutatás alapvetően összekapcsolódnak egymással. Tanítványaim nagyon-nagyon sokat adtak hozzá az életemhez, nemcsak szakmailag, hanem érzelmileg és emberileg is.